

Replik till Ekelöf

ISBN 91-0-040006-8
© Björn Håkanson 1975
Printed in Sweden
Alb. Bonniers boktryckeri 1975
Stockholm

(1) Jättens frestelse

På glidflykt ner mot staden ser jag
vattnet speglas i en jättes öga
När kall sol och grå vindar borrat tunnlar
genom molncementen pumpar jätten in
kristallisk rymdluft från det oerhörda
I detta isblå ljus är tanken snabb
att misstro, känslan saknar tillit
Och medan planet just tar mark beslutar jag
att avdramatisera själen, kyla ned
förhållandet till vänner och bekanta,
pressa kroppen inåt-nedåt mot en nollpunkt
där jag slipper alla kompromisser
Världen kan jag kalla allt som handlar
om de andra, livet reserverar jag för mig

Men vad är livet värt? En lögn? En sanning?
En stor kärlek? Yttre framgång? Inre frid?
Ett minne, helst av beröringar då huden
tände eld på luftens syre och, i ett gnistregn,
hjärtat ropade och dog och vaknade på nytt, i jubel?
Säg istället: livet är en seg förflyttning
i en vardagstunnel utan öppning, ofta mörklagd
Väggarna i tunneln heter "världen är sig lik"
och hastigheterna bestäms av "vanans makt"
T.o.m. drömmen om en dröm som skulle spränga tunneln
är redan registrerad på ett hålkort,

konsekvenser kartlagda och straffet fastställt
I ledan finns en styrka, anarkismens, och
när hänsynslöshet inåt, mot det egna, kombineras
med förtvivlan utåt, handlingar som överraskar
eller skrämmer, ord som säger nej till allt
du förut kämpat för, då kan en öppning uppstå,
mönstret rubbas, gamla självklarheter rasar
Avdramatisera själens rörelser!
Gör en spröd metall av hjärtat!
Pumpa motorolja i dess kamrar!
Slunga hela jaget i en mortelstöt och mal mig,
jätte, ner till benmjöl, bränn mig, släng mig!

Planet har stannat, säkerhetsbältena bort
Vad skall jag alltså göra med min leda, vilken sorts
uppror ger en frihet utan kompromisser?
Jag är trött, och kölden slår mig hårt
när flygvärdinnan sagt adjö i dörren
Vad har jag för inre köld att sätta mot den yttre?
Vilken snöstorm kan jag ställa upp med, ifall
människor jag älskar skulle skjuta mig ifrån sig?
Ge mig betänketid, jätte!
Jag måste vänja mig ett tag vid trotsarrollen!
Världen är sig lik, men jag kan ana nya innebörder
Vanans makt är stor, men kanske kan jag spränga tunneln
om jag med envis ömsinhet studerar konstruktionen
Pumpa i stället mera blod igenom kärlen innan
vintern hamrat tjälspik i de svarta fälten, på försök!
Grodor är på väg, de sover i ett rus av framtid
och när våren kommer, om den kommer, på försök,
får en silverfärgad svala kraft att från sin botten
slunga sig mot vattenytan, ut i sången

(2) Krafterna

Ett hotellrum är också en sorts livmoder:
ett främmande rum i en böljande stad
där ansvaret vilar hos andra
Här har jag ingen röst. Strängt taget
kräver ingen att jag existerar
mer än som möjlighet
och det möjliga är inget faktum
ingen verklighet
(Världen består av fakta)
Ingen vet mitt uppdrag: Ekelöf

Man skall avstå, menar Ekelöf,
avstå jag och talan, avstå
det enda som ger makt
Som om makten vore ett ting
möjligt att förflytta, eller
som om människor utan makt
inte kunde betvingas

Vi är bara vittnen, menar Ekelöf,
vår kropp är blott en valplats
Han startar i sin egen vanmakt
och gör den till regel
Hans ambition är fattigprästens
Han är tillfreds om den som inget vill
upphöra att skämmas

över att han inget åstadkommer
Han menar att vår svaghet
dömer oss till vittnen även stunder
när vårt högmod ger oss hjälterollen

Men vem utför i så fall det som sker,
vem bygger, skriver, älskar, slåss?
Svaret är: krafterna. Så löser Ekelöf
historiens gåta suveränt. Men världen
återstår, som faktum. Krafterna
som brottas i oss kommer utifrån
men utifrån är inte ifrån tingen
Utifrån är namn på människor, i stora
grupper och i trånga celler, utifrån
är också namn på deras arbete, i svett
och blod, till sista andetaget
Utan människor är alla krafter döda
Utan människor, var skulle kraften
brottas? Vem skulle vittna om
dess existens, som faktum?

Jag påstår:

Jag är mer än blott en valplats,
jag är mer än mina möjligheter

Jag påstår:

Jag kan förändra kraftens riktning
om jag i lagom doser blandar
vanligt mod med ekelöfsk ömfintlighet
går i förbund med andra kroppar och
sätter ryggen mot och spjärnar:
våra hälar djupt i jorden, jorden
som en gång var havets botten

Utan människor är kraften Ingen!
Kraften verkar blott om människan
är Någon!

(3) Friheten

Att avstå ger frihet, menar Ekelöf
Det låter enkelt, men det förutsätter
vad som skulle offras: makt
Inom ramen för en säker position i toppen
kan den starke ädelmodigt avstå –
dvs delegera uppdrag neråt
Han avstår arbetstid och vinner friheten
i form av ökad fritid. Smeknamn: närdemokrati,
och faktum: extra privilegium
Med makten obeskuren har han avstått makt
och prisas allmänt som human
Human är ”mänsklig, bra för människor”

Det tvingar mig att fråga, ängsligt:
är jag en människa? Är allt jag gör av ondo
för mitt släkte? Jag har så svårt
att avstå, nämligen, från min privata del
i makten: den att vara maktens föremål
Är felet mitt? Är skulden stor?
Hur många drabbas av min snålhet?
Det hjälper inte att jag känner generöst:
jag saknar tårta att fördela, sorgligt nog,
för jag har ingen fått
Den som jag köpt, att äta upp, var redan tuggad
Det som är kvar, att skära med, är inte mitt
Att avstå inom ramen för en sådan maktlöshet

är möjligen humant och säkert kristet
men som ingen märker det
benämns det aldrig generöst, som handling
Det hjälper inte att jag känner generöst
Mig ger det ingen frihet men jag vet
att varje gång jag avstår från en tårtbit
som jag inte äger
ökar makten någon annanstans
Alltid någon annanstans!
För mig ökar beroendet

I visionära stunder ser jag frihetstårten
ur ett annat perspektiv, ett mer försonligt kanske,
men vid en slutsummering knappast mindre dystert
Tårtan lyser i visionen som en diamant bland
gyllne moln, och runtomkring den samlas varje dag
nationens fria demokrater med saliv i munnen
Alla vaktar, alla granskar, alla sneglar, alla överväger
sina chanser, ungefär som på en kvalitetsauktion
Så kommer det stora ögonblicket. Var och en
bjuds in att ta tillvara sina fri- och rättigheter
Medhavda bestick tas fram, och alla börjar skära
Råder knapphet? Alla tror det. Men så fort som någon
skär fördubblas tårtan. Närmsta grannen skym, aptiten växer. Till sist är alla ätarna försvunna
Enstaka fötter och huven kan skönjas i grädden
men förväxlas lätt med vindruvor och nötter
Tårtan växer hela tiden. Jag förmodar att de försvunna
ivrigt skär och äter allt de orkar
utspridda i tårtans generösa innanmäte
för att inte missa sin beskärda del av makt och frihet
Här upphör visionen, för tårtan är framme hos mig

och förblindad av grädde tar jag för mig. Tills jag kvävs.
Min sista tanke: jag äter vad jag vill,
men jag kan också avstå

Jag måste fråga: vilken frihet
menar Ekelöf?
Groddens frihet att bli vit
i jordkällarens mörker
eller fångens frihet
att ta långpromenader
i isoleringscellen?
Eller menar han helt enkelt: avstå luften!
Frihet är att sluta andas!

Jag medger: reduktion kan behövas,
ett osovrat utbud förvirrar
Men frihet är mer än en känsla i fångens bröst
eller tillgång till dagliga tårter
Frihet följer av vilja, söka, välja
och införliva, frihet förutsätter
både makt och mångfald
i själva utgångsläget. Jag medger: där
kan det ge frihet att avstå

(4) Drömmen

Jag släcker lampan
Här, i mörkret, reduceras kraven
Ingen ropar "kom" och ingen
kan befalla "dit"
I insomnandets ögonblick
släpper greppet om strupen
och Ekelöf viskar: dröm är frihet!
Verkligheten, drömd, ger makt!

Men drömmen liknar ett hotellrum
Du kommer långt ifrån, du ser dig kring,
du står vid sidan om dig själv
och håller din hand i handen
för att inte tappa den i golvet
Tapeterna har andra valt och stolen,
sängen, bordet: allt är obekant
Du slipper svara och du slipper
ansvar. Ingen söker dig
Det finns en frihet i det främmande
och drömmen är dess språk
i kroppens mörker

Tills du vaknar och minns
eller somnar och minns
Det obekantas former spricker,
delarna förskjuts, du ser ett mönster
där du förut stötte mot en yta

Det obekanta är ett kamouflage!
Drömmen repeterar välbekanta scener
ur en pjäs på obegripligt språk
Under golvet sitter en sufflös
och prickar rutinerat av replikerna
ur ditt förgångna
Allt är redan skrivet! Språket är ditt!
Främlingskänslan är din egen!
Ja, drömmens minsta celler stöps
av lika delar vakenhet och mörker
Du rör dig hela tiden inombords
och talar oavbrutet med familj
och vänner som du känner väl
Rummets form är som därhemma:
fyra hörn och fyra väggar
golv och tak
Och genast vet du hur "stol" ser ut
och "säng", och vilken av dessa möbler
som är tänkt för drömmar
Och genast vet du hur "skräck"
ser ut, och "förtvivlan", "främlingskap"
Om det obekanta kan du inget veta
Drömmens muskler suger kraft ur
vakenhetens handlingar
Drömmens språk går aldrig utanför
den gräns som kunskapen har stakat ut,
det kastar bara nya skuggor, och annat ljus,
över det välbekanta
Efter drömmen: nya krav
som hämtat must ur nattens mylla
Ja, drömmen liknar ett hotellrum:
redan nästa morgon känner du igen dig

(5) Tomheten

Inte i skräck att vidgå något
bortom rätt och orätt
målade jag orden i det tomma
och klamrade mig fast vid dem:
rättsordning, mänskovärde, viljefrihet
Det finns inget bortom rätt och orätt
Det finns inget bortom sats och motsats
En fågel sitter i det tomma
Fågeln sjunger
Jag målar henne
inte för att slippa sången
Jag vill att hon skall vara hos mig
när jag vistas i det tomma
Fågeln sjunger
jag är där och ser och lyssnar
Vi byter sinnesintryck med varandra
inte för att slippa frukta utan
för att få ett namn på fruktan
Och i namnet en besvärjelse

I det tomma fruktar ingen
Det tomma är tomt

Inte i skräck att vidgå något
bortom rätt och orätt
skapade jag lagen, utan i kärlek

till de möjligheter som faktiskt finns
att hävda rätt och stävja orätt
där de faktiskt finns
Jag finns, och där jag är
finns ingen tomhet
Om det finns en tomhet
saknas skräcken där
Om det finns en skräck (den finns)
är mänskovärdet inte bara moteld
utan ett gräs som växer oförtrutet
in i skräcken, ut i friden, genom
upproret och bort mot nästa skräck
som övergår i frid, kanske i frihet
Eller skräck: det växer

Det växer inget gräs i tomheten
Där tomhet finns, är skräcken borta
Där jag finns, härskar överdådet
Att jag finns
bekräftar överdådet, skräcken, sorgen,
glädjen, stormen,
rättvisan och viljan
I verklighet är jag någon, men inga
bilder finns i verklighetens tomma sal
och rätt och orätt sjunger, sjunger
som en fågel i mitt öra:
Vi är här! Vi går att se och höra!
Gör nånting med oss! Vi är här
och vänta inte!
Tomheten är gränsen
där din handlingsfrihet upphör!
Jag svarar "jag" och "det gäller mig"

Det tomma är tomt
I Verklighet sjunger fågeln

(6) Ensamheten

I ensamheten är du mig fattig, Ekelöf,
du skrämmer mig med renhet
som ett skelett skulle skrämma mig
om det placerades vid min sida
för att hålla mig sällskap i ensamheten
Vad ger du mig
som jag inte själv skulle kunna ta från mig
tills bara ett torrt skinn
höll mitt eget skelett sällskap i natten?
Vad ger du mig
utom din stolthet över att inte du
gett upp, din mörka brunst
i vetskap om att just du får möta
Intet, där hennes obefintliga sköte
flyter ut i dödens gränslösa sump?

I min ensamhet är du mig hård, Ekelöf,
hård genom din styrka
och genom sättet du förnekar din styrka
som om den vore en svaghet:
sådan ödmjukhet liknar högmod
Du inbjuder mig till utvaldhet och
vänder mig ryggen. En vit rök berättar
var du försvann för att träffa Charon
och underhandla om färjpenningen

Din styrka gör mig svag, din svaghet
lämnar mig ensam

Men omvärd av röster, mitt i solen
börjar jag längta efter dig
Du talar till den omvärvda människan,
till det som är stillhet i mig
när jag är delaktig i andra
Du talar till den levande människan
när livet gjort hennes liv
omöjligt att överblicka
Drunknad i mångfalden välkomnar jag
din ensamhet, den syrsätter vattnet
och jag kan åter andas med de andra,
levande som de men avskild, egen
inom mina gränser, så som du
har gett mig mod att vara det

I mitt överflöd börjar jag längta
Omtumlad av intryck famlar jag
efter din röst som efter en håv
för mitt jags alla fladdrande fjärilar
Med din hjälp kan jag fånga dem
som med ljus och färger sammanbrunna
milt belyser gränsen mellan dröm
och verklighet

Men dem
som fladdrar vidare mot Lethe
och sätter sig hos Charon, på hans båt,
och förvandlas till skuggor, eller dem
som alltid håller sig bakom min rygg,
fladdrande mellan skulderbladen,

dem kan jag aldrig fånga, håven
räcker inte,
Ekelöf är död

(7) I sången

Fågeln sjunger. Högst i tallen
sitter hon, spänner ett nät av toner
över skogen. Och jag, som går på stigen
under hennes fibertunna tak, vad kan jag
bjuda henne? Eller någon annan, fågel
eller människa?

Det finns de som alltid
tar och får med sig. Dit hör jag
Det finns de för vilka livet
lägger upp sig som en disk
i varuhuset: titta här, du kan ju välja,
plocka för dig och betala inte,
det har andra redan gjort. Jag vet
att jag hör dit

Inlemmad, del
av ett system som ger mig världen gratis
Var är min tacksamhet? Väl dold
i vana och i konvention, en broskbit
i min västerländska ryggrad, utan ord
så länge ingen påminner om plikten
att betala, även där inga kvitton utskrevs
Och vem står bakom? Jag svär mig fri.
Dina mäktiga vänner? Saknar jag. Alltså
den vän som ständigt, Jesus . . . Sluta nu!
Då vore han en djävul, sett
från hans egen läras synpunkt

Hans motpart däremot, med hornen
Är det djävulen så har han faktiskt
kristligt rena drag, från en helvetisk
synpunkt: öser håvor över de få, förser
de välförsedda med det allra senaste
och ökar magomfånget på de mätta
Utan hot om påföljd. Utan tal
om slutbetalning.

Fågeln sjunger, oberörd

Under hennes nät har barr och kåda virkat samman
slöjor av sin doft. Jag andas in
och lever ändå. Jag andas ut
och ingen kommer fram
och presenterar notan.

Tänk dig

ett berg så högt att bara solen
sett den högsta toppen. Tänk dig
en väg som löper i spiraler
upp mot bergets topp. Tänk dig
en utsikt ifrån berget, obeskriven,
osedd, underbar. Tag vägen uppåt.
Andas. Tänk dig en doft som strömmar
ner från bergets topp, förförisk, stärkande,
eterisk, mättad, som om allt som jorden gav
låg väntande däruppe, underbart,
för dig. Ingen har nånsin varit där.
Du tvekar, avstår? Hjälper inte,
du är redan framme! Det finns vittnen.
Vad du påstår saknar giltighet i larmet
vid de låga husen. Där har man sett dig,
alla känner dig sen gammalt, varje steg
sen födseln: du är född på toppen!

Alla vet det, alla accepterar: ödet ville det!
Så säger vittnena. Och din version?

Om ödet

vet jag bara att det liknar ondskan: ingen
ansvarig i sikte,
vad som hänt är meningslöst
men måste accepteras: skicka dit
vårt Röda kors att röja upp i bråten!
Säg ödet, och du slipper redovisa.
Säg ondskan, och du själv försvinner,
maktlös, i ett moln av bibelord.
Ansvar går ut där metafysik går in.
Men förklara: varför gynnar ödet alltid
den starke?

Fågeln sjunger. Du är fri
att lyssna, ändå fast i hennes nät:
en fågel själv, med fågelburen som vingar.

Alltså?

Lita inte på din inre vågskål, den
är redan fylld av soporna
från ditt förflutna. Lita inte
på de yttre märkena: prickar i sundet
och stjärnor på himlen, rådgivare
med stora munnar som besöker dig i stiltjen
efter middagskaffet. De för statistik
på dina svar och väger samman dem
med andras. Är statistiken ogynnsam för dem
så ändras råden inför nästa hembesök.
De måste ju också leva.

Och du

måste leva, för dig själv och av dig själv
men inte mot de andra, inte glömsk av

på vems axlar dina fötter vilar.
I de låga husen rör sig jorden motjords.
Orden vägs på våra vågar. Där kan ingen höras
utanför sin by. Men du kan höras överallt:
du må sen tiga som en mussla.
Din röst är jordens hävstång,
din vilja ger jorden en riktning
så som de starka önskar
Dem tillhör du.

Tänk efter:

vem tjänar på att du tiger hänsynsfullt
om din tystnad redan talar överallt?
Ett ord från dig kan hjälpa till att ladda
tystnaden med nya innebörder. Chansen finns,
så länge fågeln finns. Och högst i tallen
spänner hon sitt nät av toner över skogen
Det finns ett mönster i ditt liv, bland
fågelsång och drömmar och
i rymden kring ditt arbete, och bortom
bergen, där de låga husen ligger
Det spänner över hela världen
Du är dess fånge, men du styr det själv
en anings aning, och den aningen
är värd din röst, är värd din kärlek
natt och dag, så länge du kan andas